

УДК 316.723-052-056.49

СУБКУЛЬТУРНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ МОЛОДІ

Ірина Мицишин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005, Львів, Україна*

Детально розглянуто основні підходи до визначення суспільного явища субкультури. Описано сутність й суспільно-культурні передумови виникнення субкультурних угруповань як середовищ формування девіантної поведінки. Обґрунтовано зумовленість активного розвитку субкультурних груп процесами суспільних трансформацій. Проаналізовано понятійний апарат предмета дослідження: субкультура, контркультура, антикультура.

Окреслено суттєві ознаки та атрибути субкультурних угруповань. Виявлено, що кожна субкультура відрізняється своїми дискурсивними стратегіями, нарративними структурами, які конструюються повсякденно та відтворюються у процесі міжособистісної взаємодії за допомогою мови, спілкування, зовнішнього вигляду, символіки (атрибутів).

Систематизовано причини, теорії й наслідки входження молоді у субкультурні об'єднання. Серед найбільш критичних наслідків приналежності до субкультурних угруповань вирізняють бездіяльність, що виявляється у переважно відпочинково-рекреаційному характері субкультур, соціальну ізоляцію, злочинні вчинки, агресивність, вандалізм, сексуальну розбещеність, алкогольну, наркотичну залежність, набуття суїцидної поведінки.

Проаналізовано мотивацію вступу молоді в субкультурні об'єднання: “бунт” проти авторитетів, снобізм, відсутність інших, формальних конкурентних молодіжних груп, специфічне бачення “несправедливості світу”, невміння розпоряджатися своїм вільним часом.

Загалом розвиток деструктивної діяльності субкультурних груп є наслідком кризи самоідентичності молоді людини, соціокультурних суспільних трансформацій, проблем соціалізаційного характеру.

Ключові слова: субкультура, контркультура, девіантна поведінка, розмита ідентичність, теорія соціальної напруги, кримінальна субкультура.

Постановка проблеми. Найвне в сучасному суспільстві різноманіття субкультур можна вважати закономірним наслідком соціокультурної та економічної кризи, трансформації ієрархії цінностей, проблем інститутів сім'ї та освіти, комерціалізації засобів масової інформації. Відсутність загальноприйнятих виховних концепцій та ідеалів створює своєрідний ідеологічний хаос, ціннісний вакуум. Унаслідок чого стрімко зростає

популярність субкультурних утворень. Збільшується не лише перелік напрямів і груп, а й кількість їхніх учасників. Середовище субкультурної групи володіє значними ресурсами впливу на формування переконань, цінностей та поведінки молоді людини. Незважаючи на наявність певних позитивних виховних ресурсів, воно містить значні загрози щодо асоціальних деструктивних впливів, формування девіацій та входження у кримінальні угруповання.

Багатоманітність субкультурних течій вимагає ретельного вивчення їхніх завдань та особливостей, визначення причин та мотивів вступу до субкультурних об'єднань, з'ясування чинників і засобів впливу на їх членів, визначення способів протистояння деструктивним й маніпулятивним діям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед когорти українських науковців, які досліджували різноманітні аспекти субкультурних утворень, слід зазначити О. Безпалько, А. Мудрика, С. Пальчевського, Ю. Гришук, Л. Волькову, Т. Щепанську, С. Льовікову та багатьох інших. Дослідники вивчали соціальні, філософські, психологічні, педагогічні, культурологічні характеристики субкультур. Однак залишається актуальною потреба з'ясування деструктивного потенціалу субкультурних груп, їхніх специфічних особливостей як середовища формування девіантної поведінки молоді.

Метою статті є аналіз причин та мотивації вступу молоді у субкультурні об'єднання, висвітлення соціально-педагогічних умов набуття ними девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Поняття “субкультура” має різноманітні трактування. Найчастіше субкультуру визначають як відмінну від домінуючої культури з огляду вартостей й норм поведінки. Якщо вартості та норми поведінки субкультури суперечать загальноприйнятним, ведуть мову про девіантну субкультуру. Тому аналіз субкультурних течій здебільшого здійснюють у контексті суспільних патологій, дезадаптації, порушення загальноприйнятних норм, або пов'язують із так званим культурним примітивізмом, тобто надмірно низьким рівнем залученням громадськості в культурне життя.

Варто зауважити, що етимологія терміна “субкультура” визначає її як щось “нижче”, “гірше” від самої культури. Найперше термін субкультура в суспільних науках використовували стосовно патологічних соціальних груп, що конфліктують із суспільством. Багато явищ, які описують за допомогою цього терміна відповідають саме такому розумінню його сенсу. Наприклад, скінхеди, спортивні фанати, групи наркоманів, злочинців.

У соціологічній літературі, зокрема американських авторів, є визначення субкультури як виокремленого відповідно до багатьох критеріїв елемента суспільної системи. Субкультурою називають групи, що

відрізняються за етнічними, релігійними, навіть професійними ознаками. У цьому контексті можна стверджувати про субкультуру сектантів чи продавців нерухомості. У такому розумінні субкультура стає сегментом культури і не підлягає диференціації на нижчу чи вищу, гіршу чи ліпшу.

Нові труднощі з розумінням значення субкультури настають тоді, коли цим терміном починають описувати явища молодіжної культури 60-х років. Хіппі не відповідали зразку молодих злочинців, не були також і суспільною групою (наприклад, лікарів). Для опису явища бунту молоді проти утвердженої культури вживали термін “контркультура”. Це поняття більш точно відображало сенс конфлікту між молоддю і старшим поколінням, а також ставлення молоді до усталених суспільних традицій.

Контркультура стала наслідком спонтанного заперечення молодими людьми норм домінуючої культури, виявом небажання їх дотримуватися і визнавати. Із запереченням наявних норм виникає необхідність творення нових зразків і норм культури. Так починає виникати нова альтернативна культура.

Різномірність трактування поняття субкультури зумовлює багато непорозумінь, внаслідок цього прийнято вважати, що головним критерієм визначення субкультури є її негативне ставлення до домінуючої культури.

Отже, субкультура – це відносно стійка суспільна група, що перебуває маргінесі домінуючих тенденцій у суспільному житті, яка виражає свою окремішність через заперечення чи неповне прийняття усталених у певному суспільстві зразків культури і демонстрування власного стилю існування, виявом якого можуть бути одяг, зачіска, татуювання, мова (сленг), музичні уподобання або інші атрибути, що свідчать на приналежність до певної групи [7, с. 202].

Кожна субкультура відрізняється своїми дискурсивними стратегіями, наративними структурами, які конструюються повсякденно та відтворюються в процесі міжособистісної взаємодії за допомогою мови, спілкування, зовнішнього вигляду, символіки (атрибутів). Сконструйовані у субкультурі наративні схеми, система смислів засвоюються людиною у процесі інтерпретації, спрямовують її сприйняття, розуміння світу та визначають самовиявлення [5, с. 154].

Кожна субкультура характеризується такими суттєвими ознаками:

- специфічна система вартостей, власних норм;
- нонконформізм (протиставлення себе решті суспільства, ігнорування його принципів і норм поведінки);
- усталені форми поведінки;
- ініціативний центр, лідер, ідейний натхненник;
- зовнішня атрибутика, яку виявляють в одязі, зачісках, прикрасах, талісманах тощо;

- специфічна мова (сленг).

Наукові дослідження доводять, що більшість членів субкультурних груп вступають у них через зовнішню привабливість, а вже потім звертають увагу на внутрішні чинники (цінності, норми поведінки).

Водночас існують теорії, які пояснюють причини вступу у субкультурні групи соціально-психологічними чинниками, а не зовнішніми атрибутами.

Однією з типових причин захоплення підлітків субкультурними течіями є проходження вікової кризи. Дорослий індивід для пережиття чергової психологічної кризи вже розвинув певні компенсуючі механізми, які дають змогу якісно переродитися, а підлітку треба вдаватися до проявів асоціальної поведінки, ставати учасником антикультури, тому що інакше він не знайде способу самоствердитись як особистість [4, с. 72].

Як відомо, підлітки з високим статусом оцінюються в головно за їхніми особистісними рисами, а низькостатусні – за узагальненими характеристиками своєї соціальної групи. Приналежність до групи – це спосіб здобути позитивну самооцінку й високий статус, визнання в середовищі однолітків. Жорстка кастовість, що характерна для субкультурних об'єднань, і провокований нею страх скотитися в нижчу касту, на думку підлітків і юнаків, є суттєвим чинником регуляції міжособистісних стосунків. Вони значно жорсткіше притримуються неформальної соціальної стратифікації, ніж дорослі люди [1, с. 33].

Головна відмінність будь-якої субкультури – це двоплановість людини, яка до неї входить. З одного боку, вона повинна підпорядковуватися неформальним законам кримінального середовища, а з іншого, виконувати офіційні вимоги суспільства.

Таке амбівалентне становища може провокувати виникнення девіантної поведінки. Теорія соціальної напруги Р. Мертоня пояснює девіантну поведінку й відповідно входження у субкультурні угруповання як наслідок конфлікту між пропагованими у суспільстві цілями та можливостями їх досягнення. Молодій людині нав'язуються відповідні пріоритети у сфері матеріальної та духовної культури, а засоби для досягнення цих цілей лежать поза межами можливостей більшості осіб [2, с. 20].

Ситуація загострюється в умовах, коли суспільство переживає трансформаційні процеси, які супроводжуються швидкими різносторонніми змінами не лише в сфері організації суспільного життя, а також у поглядах, переконаннях, вартостях, моральних нормах і традиціях. Такий стан суспільства прийнято називати “суспільною дезорганізацією”. Він характеризується порушенням суспільного порядку та рівноваги внаслідок конфлікту культур поколінь, етнічних та інших.

Для стану суспільної дезорганізації визначальною є наявність таких ознак:

- конкуренція норм і систем вартостей (нових щодо старих);
- конфлікт цінностей;
- конфлікти поколінь, а також релігійні, етнічні конфлікти;
- конфлікти між нормами, що регулюють поведінку членів суспільних груп;
- зростання претензій щодо прав і свобод, якому сприяє зростання соціальної ізоляції і відчуженості [8, s. 152].

Такі патологічні суспільні явища сприяють розвитку девіантної поведінки його членів, насамперед через те, що моральні норми або невизначені, або нестабільні, або повністю відсутні.

Серед чинників, що мають безпосередній вплив і полегшують процес втягнення неповнолітніх у середовище кримінальної субкультури, також визначають негативну обстановку в сім'ї та її негативний вплив; наркотизацію неповнолітніх; вживання алкогольних напоїв, токсикоманію, негативний приклад родичів і близьких, несприятливі життєві умови (безпритульність, відсутність батьків, опікунів або осіб, які їх замінюють, відсутність місця постійного проживання, нагляду з боку педагогів, представників громадськості, вплив негативної інформації (несубкультурного змісту); асоціальну орієнтацію; фрустрацію особистості тощо [3, с. 13].

Базуючись на наукових висновках Р. Мертон, його послідовники стверджують, що девіантна поведінка є результатом тиску, яке чинить суспільство на особу. Нові інтерпретації теорії соціальної напруги розширюють її до аналізу зв'язків з іншими особами, які блокують позитивні прагнення та стимули й натомість демонструють деструктивні способи поведінки [10, s. 206–207]. Унаслідок цього молоді люди приречені переживати розчарування, фрустрацію й стреси. У результаті таких патогенних емоційних переживань й психічних напружень у молодіжному середовищі закономірно починають формуватися злочинні об'єднання.

Популярність кримінальної субкультури зростає серед осіб, які не змогли реалізувати себе в системі загальнолюдських цінностей. Життя за псевдозаконами злочинного середовища дає змогу самоствердитися, заробити авторитет серед однодумців. Також є можливість досягти високого рівня життя, не докладаючи особливих зусиль. Водночас стимулюючим чинником можуть стати гострі почуття, які викликає процес вчинення злочину; певні психофізіологічні особливості організму підлітків; відсутність чітко вираженої соціальної орієнтації, уявна відсутність у нормах кримінальної субкультури заборон, визначених загальнолюдськими нормами моралі тощо [3, с. 10–11].

Така автономізація антагоністично-деструктивної діяльності стає самодостатнім джерелом задоволення і сатисфакції для суспільно непристосованої особи. Молодь, що переходить до цієї стадії, прагне до нав'язування контактів з кланами і групами хуліганського й злочинного характеру. Найбільш виразно ця стадія виявляється в груповій антисуспільній діяльності, що спричиняє до явного відкритого конфлікту з моральністю і правом [9, s. 92–93].

Члени таких угруповань, вдаючись до крадіжок чи розбоїв, намагаються досягти прийнятних у суспільстві стандартів матеріальної забезпеченості. Приналежність до середовища злочинних агресорів, вандалів, чи субкультурних груп також дає можливість усунути напруження спровоковане соціальною несправедливістю, неможливістю реалізувати соціальні цілі.

Отже, теорія соціальної напруги пояснює, як соціально незахищені прошарки стають соціально дисфункційними. Участь у субкультурних групах є однією із форм враження соціальної дисфункційності. Однак ця теорія не може пояснити участь у субкультурних групах представників привілейованих чи елітарних суспільних верств. Їхній високий соціальний статус не можна вважати перешкодою успішної самореалізації, навпаки, він би мав стати його запорукою.

Пояснення цієї суперечності можна шукати в теорії Дж. Марсія, який досліджував процеси формування ідентичності, що передбачають вибір між різноманітними ролями та цінностями, які пропонують референтні групи чи авторитетні особи.

У процесі самоідентифікації особистість може перебувати у чотирьох статусах ідентичності (розмитої, завчасної, зрілої, мораторію) [6, с. 605–606]. Найбільш схильними до участі в субкультурних групах будуть особи з розмитою ідентичністю. Вони не пройшли через кризу вибору й прийняття рішень і не визначилися із жодного з принципово важливих питань (морально-етичні цінності, професія, релігійні та політичні переконання, особисті норми сексуальної поведінки та ін.). Молоді люди намагаються заперечити необхідність будь-якого вибору, прийняття загально визнаних цінностей, норм поведінки, бунтують проти них і сповідують нігілістичні переконання. Так вони намагаються відійти від проблем реальності й стресових ситуацій й втекти у світ вигаданих ілюзій. Найчастіше такий статус притаманний дітям, батьки яких зовсім не цікавились їхніми проблемами (через надмірну зайнятість кар'єрним ростом, особистими інтересами, зароблянням грошей) або ж взагалі занедбували свої батьківські обов'язки.

Процеси набуття ідентичності в середовищі сучасної молоді суттєво ускладнилися завдяки поглибленню економічних та соціальних проблем нинішнього суспільства. Непевні й мало оптимістичні перспективи

майбутнього знизили в молодих людей очікування, пов'язані з дорослішанням. Молодість уже не розглядають як час підготовки до статусу дорослого, коли молода людина відмовляє собі у певних речах, відкладаючи їх втілення аж до часу, коли матиме забезпечену екзистенцію. Молодіжній поведінці щораз більше стає притаманною зорієнтованість на сучасний момент. Люди намагаються “жити сьогоднішнім днем” далеко не в найкращому (духовному) сенсі цього висловлювання. Навпаки, молоді особи намагаються отримати максимальне задоволення від безтурботного життя, вичерпати усі ресурси для досягнення емоційного задоволення, доволі часто в екстримальних формах, зняття психічного напруження, а також подолання тривожності перед невизначеним майбутнім.

Власне субкультурні групи, сповідуючи саме такі норми життя, стають найбільш комфортним психологічним середовищем для сучасної молоді. Усі принципово важливі рішення прийняті й молодій людині залишається лише беззастережно погодитись з їх визнанням.

Унаслідок утвердження такого специфічного світогляду в середовищі сучасної молоді з'являються субкультурні об'єднання нового типу, які сформовані молодими людьми, що мають високий рівень матеріального забезпечення й головною цінністю для них стає демонстрування цього статусу. Вони перестають сповідувати сімейні цінності, які визначають певні обов'язки, виконання яких обтяжливе й обмежує простір особистої свободи. Для них більш важливим стає яскраве проведення вільного часу, різноманітність способів організації дозвілля, створення побутового комфорту. Найважливіше, що традиційно усі ці домагання не є результатом власних потреб, а наслідком сповідання прийнятих у певному середовищі стандартів.

Участь у субкультурних угрупованнях зумовлює загрозу для психо-соціального становлення молодої людини. Серед найбільш критичних наслідків приналежності до субкультурних угруповань вирізняють бездіяльність, що виявляється у переважно відпочинково-рекреаційному характері субкультур, соціальну ізоляцію, злочинні вчинки, агресивність, вандалізм, сексуальну розбещеність, алкогольну, наркотичну залежність, набуття суїцидної поведінки.

Підсумовуючи вищесказане, можна виділити основні групи мотивів вступу молоді в субкультурні групи:

1. Специфіка норм і вартостей, репрезентованих цими групами, створює можливість реалізації молодіжного “бунту” проти авторитетів. Норми і вартості субкультурних груп протистоять нормам і вартостям культивованих у школі і вдома. Деякі з них тісно пов'язані з субкультурою злочинності, а інші базуються на абсолютизації незрілих, хлоп'ячих

вартостей, пов'язаних зі стереотипом чоловічості, наприклад, фізична сила, відвага, спритність.

2. Снобізм. Приналежність до групи стає модою у певному середовищі молоді.

3. Відсутність інших, формальних конкурентних молодіжних груп. Скаути чи інші спортивні організації не практикують надмірного рекламування й популяризації своєї діяльності. Особи, які не здобули визнання в сімейному чи шкільному середовищах, здебільшого не пробують вступати до таких об'єднань, оскільки бояться бути неприйнятими.

4. Набуте школярським досвідом почуття несправедливості породжує специфічне бачення “несправедливого світу”, тобто переконання, що люди на загал не отримують того, на що заслуговують.

5. Відсутність уміння розпоряджатися своїм вільним часом. Нудьга [7, s. 203].

На думку психологів, приналежність до альтернативних субкультурних груп дає змогу відтермінувати момент входження у доросле життя. Низька самооцінка зумовлює боязнь входження у такі ролі, а функціонування в неформальній групі стає способом продовження ролі несформованої дитини-бунтаря.

Висновки. Отже, проблема виникнення й деструктивної діяльності субкультурних груп виникає внаслідок поглиблення кризових явищ у процесах самоідентифікації молодої людини, відсутності належних соціокультурних умов й вагомих стимулів для її успішної соціалізації відповідно до загальноприйнятних у суспільстві норм і цінностей.

-
1. Бессонова Т. И. Психологические основы криминальной субкультуры в подростково-юношеском возрасте / Т. И. Бессонова // Практична психологія і соціальна робота. – 2012. – № 3. – С. 31–34.
  2. Боднарчук О. І. Психологія девіантної поведінки : курс лекцій / О. І. Боднарчук. – К. : МАУП, 2006. – 88 с.
  3. Виговський Д. Л. Кримінальна субкультура в механізмі злочинності неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Кримін. право та кримінол.; кримінал.-викон. право” / Виговський Д. Л. – К., 2006. – 20 с.
  4. Гришук Ю. В., Валькова Л. М. Специфіка формування підліткової субкультури / Ю. В. Гришук, Л. М. Валькова // Соціальна робота в Україні: теорія і практики. – 2012. – № 2. – С. 67–76.

5. *Заграй Л. Д.* Молодіжна субкультура: гендерний досвід : монографія/ Л. Д. Заграй. – Івано-Франківськ : Нова зоря, 2012. – 376 с.
6. *Крайг Г.* Психология развития / Г. Крайг. – СПб., 2000. – 992 с.
7. *Dymek-Balcerek K.* Patologie zachowań społecznych / K. Dymek-Balcerek. – Radom, 2000. – 201 s.
8. *Pstrąg D.* Postawy młodzieży wobec zjawisk patologii społecznej. Aktualne problemy pedagogiki resocjalizacyjnej i patologii społecznej / D. Pstrąg; pod. red. F. Kozaczuka, M. Radochońskiego. – Rzeszów : Wyższa szkoła pedagogiczna, 2000. – 236 s.
9. *Pytka L.* Pedagogika resocjalizacyjna / L. Pytka. – Warszawa : Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej, 2000. – 448 s.
10. *Urban B.* Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży / B. Urban. – Kraków : Uniwersytet Jagielloński, 2000. – 238 s.

SUBCULTURAL ORGANIZATIONS AS ENVIRONMENT FOR THE DEVELOPMENT OF YOUTH' DEVIANT BEHAVIOR

Iryna Myshchyshyn

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tyhan-Baranovsky Str., 7, UA-79005, Lviv, Ukraine*

The article deals with the main approaches to the definition of the social phenomenon “subculture”. It describes the essence and socio-cultural preconditions of subcultural groups’ appearance as the environments for the development of deviant behaviour. The author of the article argues that the processes of social transformation influence active expansion of subcultural groupings, and analyses the conceptual device of the research such as subculture, counter-culture, anti-culture.

The researcher determines the essential features, attributes of subcultural groupings, and asserts that each subculture differs by its discursive strategies, narrative structures that are constructed and reproduced every day in the process of interpersonal interaction with the help of language, communication, appearance, attributes.

Based on scientific literature, the author systematizes the reasons, theories and effects of young people’s joining subculture unions. The following and the most critical results of belonging to the subculture groupings are: inactivity, which is found in relax-recreational character of subcultures; social isolation; criminal

actions; aggressiveness; vandalism; sexual perversion; alcohol and drugs abuse; suicidal behavior.

The motivation and reasons of youth's joining subculture unions are the "riot" against authorities; snobbery; the absence of other formal competitive youth organizations; specific vision of "world's injustice"; inability to manage their free time.

In general, the development of the destructive activity of subculture groups is a result of the youngster's self-identity crisis, socio-cultural transformations, and the problems of socialization.

Key words: subculture, contr-culture, deviant behavior, vague identity, theory of social tensivity, criminal subculture.

СУБКУЛЬТУРНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ КАК СРЕДА ФОРМИРОВАНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ МОЛОДЕЖИ

Ирина Мыщишин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Туган-Барановского, 7, 79005, Львов, Украина*

Детально рассмотрены основные подходы к определению общественного явления субкультуры. Описана сущность и общественно культурные предпосылки возникновения субкультурных группировок как сред формирования девиантного поведения. Обоснованно обусловленность активного развития субкультурных групп процессами общественных трансформаций. Проанализирован понятийный аппарат предмета исследования: субкультура, контркультура, антикультура.

Очерченно существенные признаки и атрибуты субкультурных группировок. Установлено, что каждая субкультура отличается своими дискурсивными стратегиями, нарративными структурами, которые конструируются повседневно и воспроизводятся в процессе межличностного взаимодействия с помощью языка, общения, внешнего вида, символики (атрибутов).

Систематизированы причины, теории и последствия вхождения молодежи в субкультурные объединения. Среди наиболее критических последствий принадлежности к субкультурным группировкам выделяют: бездеятельность, которая оказывается в преимущественно рекреационном

характере субкультур, соціальну ізоляцію, преступні поступки, агресивність, вандалізм, сексуальну розпущеність, алкогольну, наркотическу залежність, набуття суїциднї поведінки.

Проаналізована мотивація вступлення молоді в субкультурні об'єднання: "бунт" проти авторитетів, снобізм, відсутність інших, формальних конкурентних молодіжних груп, специфічне бачення "несправедливості світу", неуміння, керуватися своїм вільним часом.

В цілому розвиток деструктивної діяльності субкультурних груп є наслідком кризи самоідентичності молодого чоловіка, соціокультурних суспільних трансформацій, проблем соціалізаційного характеру.

Ключеві слова: субкультура, контркультура, девіантне поведіння, розмиття ідентичності, теорія соціального напруження, кримінальна субкультура.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2013

Прийнята до друку 03.10.2013